

WINCZER, Pavol: LITERATÚRA V HĽADANÍ ČITATEĽA (20. roky: Karel Čapek, Il'ja Erenburg). Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 2013. 192 s.

WINCZER, Pavol: SKLADANIE MINULOSTI (evokácie a skice). Bratislava : SAP, 2014. Knižnica časopisu World Literature Studies. Editor Adam Bžoch. Bibliografiu Pavla Winczera spracovala Veronika Čejková. 168 s.

S prácami prof. P. Winczera mám možnosť stretávať sa čitateľsky i pracovne pomaly viac ako tri a pol desaťročia. Boli to predovšetkým texty venované poľskej, českej a slovenskej poézii v rozpätí od moderny cez avantgardy po nedávnu súčasnosť, pričom konkrétni autori a diela bývali exponovaní vo svojich medziliterárnych inšpiračných zdrojoch a súvislostiach, čo kontrastovalo s oficiálnou prevádzkou sedemdesiatych a osemdesiatych rokov neraz zámerne zužujúcou vedomie súvislostí a čo mohlo byť zvlášť poučné pre adepta slovakistiky. Tento dominantný okruh prác dnes reprezentujú dva knižné súbory – *Poetika básnických smerov* (1974) a *Súvislosti v čase a priestore* (2000). Zároveň vysoko profesionálne sústredenie sa na „štruktúru“ textu alebo smeru u P. Winczera bolo sprevádzané – zvlášť v osobnom styku, ale i v písaní – živým záujmom o „fyziognómiu“ doby, krajiny, prírody, kultúrnych metropol atď., o muzealizované, turisticky vyhľadávané kultúrne dominanty-monumenty, ale aj anonymizované sedimenty, neraz dobovo vytesňované, potláčané. Ako kontrapunkt voči profilovým témam P. Winczera z oblasti významovo a komunikačne exkluzívnej, ba neraz priamo excesívnej modernej poézie som vnímal jeho paralelné sledovanie ciest súdobej prózy k predsa len širšiemu čitateľskému publiku – svoju cestu k tejto téme v úvode k *Literatúre v hľadani čitateľa* podáva najlepšie napokon autor sám.

Pri známej vysokej metodologickej uvedomelosti a úsilí o pojmovú precíznosť ocitá sa u P. Winczera pisateľ v dileme, čo vlastne k jeho textu dodať. Pokúsím sa predsa len zhrnúť autorove jednotlivé kroky, naznačiť, čo ma zvlášť v dnešnej situácii aj pri inom, omnoho užšom pracovnom zábere oslovuje. – V rámcujúcich kapitolách sumarizuje P. Winczer svoje dlhoročné úvahy nad témou a výt'ažky svojho štúdia sprievodnej literatúry, poskytujúc vlastne aj jej komentovaný prehľad. Pri genéze populárnej literatúry v 19. storočí a jej premenách v prvých desaťročiach 20. storočia náležité figuruje staršie, avšak podnes inšpiratívne práce R. Grebeníčkovej, čo čitateľa a čitateľa jej textov poteší. Sprievodná literatúra k téme u P. Winczera zahŕňa aj aktuálnu prácu T. Horvátha z oblasti detektívneho žánru, jeho genézy a štruktúrnych premien. – Práca P. Winczera je založená na oscilovaní medzi kultúrne sociologickým a štruktúrne poetologickým prístupom, pričom bázou je suma literárnohistoriografického vedenia podávaná so zjasňujúcou pedagogickosťou. Pojem „stratégie“ v názve dvoch hlavných kapitol odkazuje aj na kalkul, vypočítateľnosť želaného efektu, čo zasa napr. vzhľadom na J. Mukašovského „dialektiku“ zámernosti a nezámernosti, prekvapivo umenotvornej, inšpiratívne „generatívnej“,

znamená aj isté estetické situovanie pertraktovanej populárnej literatúry, jej hybridov či amalgámov, konkrétnych žánrov či textov. – P. Winczer vidí svoju prácu v historickom rámci hľadania „zmierenia“ medzi vysokými podobami moderny, resp. avantgárd a dobovou širšou čitateľskou verejnosťou. (V ideologicky inštrumentalizovanej, politizovanej programovej estetike socialistického realizmu, čo však nie je tu témou P. Winczera, od tridsiatych rokov to nadobudlo paradoxne podobu staro-nového hesla „ľudovosti“; viacznačnosť smerodajného ruského pojmu a slova „narodnosť“ tu len marginálne pripomínam.) P. Winczera pri jeho téme a práci viedla skoro až klasicky humanistická starosť o literatúru, jej čítanie a potenciálneho čitateľa, viedol ho diskretný morálny apel na inštitúciu či disciplínu literárnej vedy, aby v do seba sa prepádajúcej čulej prevádzke nestrácala z obzoru nosné existenčné rámce a predpoklady.

Jedným z dvoch hlavných „hrdinov“ práce P. Winczera je K. Čapek a značná časť jeho tvorby. V literárnohistoriografickom uvedení do témy situuje P. Winczer svojho autora a „demokratizačné“ chápanie literatúry aj voči šaldovskej „heroike“ umenia; už mimo autorovho záberu sprievodnej literatúry musela ostať aktuálne vydaná kniha J. Pašteku *Dva literárnej portréty. F. X. Šalda – K. Čapek* (2014), dvojmonografia dominantne faktograficky referujúca, miestami interpretačná a vyhranene hodnotiacia, koncipovaná v znamení priazne a pocty. Z P. Winczerom analyzovaných jednotlivých Čapkových diel sú mi roky najbližšie *Povídky z jedné kapsy* a *Povídky z druhé kapsy*. Isteže, dá sa tu hovoriť o istom prvorepublikovom či republikánskom „biedermeieri“ (aj keď je to oxymoron). P. Winczer si pri písaní o K. Čapkovi uvedomuje, že odišiel fyzicky s dvadsaťročím, ktorého právd, nádejí a ilúzií bol do značnej miery literárno-spoločenským exponentom (A. Matuška pri výročí Šaldovho úmrtia, mysliac iste aj na T. G. Masaryka, O. Fischera a K. Čapka: „V roku jeho smrti a v rokoch na samom prahu nacistického besnenia, ktoré medzi prvými zmietlo aj našu republiku, bola v Čechách žatva temnôt bohatá a minca, ktorou sa platilo, štedrá: to akoby v zlovestnom príslube, že sa idú diať veci neslýchané, ktoré by nezniešli istých svedkov; život ich preto radšej prepúšťal zo svojich radov.“) – Z noeticky problematickej dimenzie Čapkových kriminálno-detektívnych próz sa dnes možno aktualizuje problém interpretácie „vecí ľudských“ vôbec a dokonca aj literárnych textov: v poviedke *Smrt barona Gandary* starý policajný radca Pitr, v situácii hroziaceho penzionovania, v spore s komisárom doktorom Mejzlíkom, stúpencom progresívnych metód, hovorí: „*Člověče, já už se nebudu učit nějakým novým metodám. Když to dali mně, tak to udělám po svém a bude z toho obyčejná loupežná vražda. Kdyby to dali vám, tak z toho bude kriminální senzace, milostný román nebo politický zločin.*“ Toto všetko sa už z K. Čapka naozaj nedá urobiť; v podaní P. Winczera čitateľ dostáva repetitívum značnej časti českej literatúry prvých desaťročí 20. storočia, intenzívny kurz z literárnych žánrov a štylistiky „in actu“ v analýzach s rozlične zvolenou „mierkou“, napokon empatický výklad „vecí ľudských“ v čapkovskom lomení (to celkom nemuselo byť bez ohlasu ani v nedávnych desaťročiach, pripomínam si tu eseje *Kruhová obrana* M. Šimečku).

Materiálovo a literárne bolo prekvapivé siahnutie P. Winczera za I. Erenburgom, známym dnes, ak vôbec, skôr v kultúrno-spoločenských súvislostiach, aj v dotykoch s medzivojnovým a povojnovým Československom. P. Winczer ako uvedenie do témy sprostredkúva kus literárnych dejín porevolučného Ruska a európskej avantgardnej lite-

rárnej prevádzky – v zrkadle sprievodnej literatúry k tvorbe I. Erenburga. Zrejme vrcholom kapitol o mladom I. Erenburgovi a vôbec celého publikačného podujatia je analýza prózy *Búrlivý život Lazika Rojtsvanca*. Nemá zmysel tu rezumovať jej jednotlivé momenty, postupy a výsledky. Hrdinova odysea dejinami a súdobou Európou je tu sledovaná s empatiou, prekračujúcou bežnú akademickú účasť interpreta na jeho téme a výkone. – Pri medzivojnovom období, ktoré zastupujú K. Čapek a I. Erenburg, dá sa myslieť aj na menej transparentnú prítomnosť „nižších“ inšpirácií, momentov a postupov v románových prózach, ktoré možno takýto kontext hneď neevokujú – *Fabián E. Kästnera a Smiech v tme*, resp. *Camera obscura V. Nabokova*, rovnako tematicky situovaná do Nemecka medzi vojnami, do jeho „čarodejníckeho kotla“ – P. Winczerovi už nemôžem povedať čitateľský dojem z „odeskej“ prózy V. Katajeva *Belie sa plachta osamelá* z polovice tridsiatych rokov, opätovne prečítanej pomaly po polstoročí, kde človek s pobavením eviduje v úvode „stepný“ western a celou prózou s dominantnými detskými hrdinami sa tiahnucu líniu či pásmo konšpiračno-senzačné.

Publikáciu uzatvára ako suplement kritický referát o dávnejšej práci B. Sułkowského. Vymyká sa síce z doteraz recenzne absolvovaných častí knihy, na druhej strane ukazuje podrobne a konkrétne jednu z početných inšpirácií P. Winczera a pripomína pomaly už odumierajúci žáner kritického referátu či vedeckej recenzie ako svojbytnej a nezastupiteľnej podoby vedeckej práce v humanitných disciplínach.

P. Winczer v klasickom veku dotvoril do knižnej podoby svoje texty z problémového pomedzia modernej a populárnej prózy. Je to dôležitá súčasť jeho pracovného repertoáru, doteraz v tieni už spomenutých kníh o poézii. Je to neprehliadnuteľná súčasť slovenskej literárnovednej práce (naposledy, pokiaľ to evidujem, vyťažovaná napr. R. Bilikom pri rekonštrukcii historického žánru v slovenskej literatúre alebo M. Mikulovou pri rozbere a výklade románu J. Jesenského *Demokrati*).

Vlastný problémový terén práce P. Winczera evidujem síce skôr z odstupu, ale obaja jeho „hrdinovia“ – K. Čapek a I. Erenburg, každý z nich bol pre mňa svojím spôsobom dôležitý. Tak napr. Čapkova poviedka *Poslední soud* z *Povídek z jedné kapsy* patrí medzi texty, pri ktorých, ak možno s istou nadsádzkou siahnuť za Puškinovým veršom, „*nad výmyslom ma slzy zalejú*“ (pred rokmi bol som veľmi rád, že v akejsi spomienkovo esejistickej skici sa k nej prihlásil I. Hrušovský, inak východiskovo prísny filozof vedy), a zasa I. Erenburg svojimi memoármi iniciačne uvádzal do ruskej literatúry a kultúry 20. storočia – nielen v tesne po-stalinskom desaťročí, ale ešte aj s presahom do sedemdesiatych rokov. P. Winczer pre oboch autorov cez svoju špecifickú tému urobil kus práce.

* * *

Recenzná skica knihy *Literatúra v hľadani čitateľa* má už predznamenanie v strohom fakte, že „práce a dni“ P. Winczera (2. apríla 1935 – 28. augusta 2014) sa definitívne uzavreli. Len pár mesiacov po jeho pomalom odchádzaní dostávajú záujemcovia posthumne do rúk spomienkový zväzok *Skladanie minulosti (evokácie a skice)*. Editor zväzku A. Bžoch v krátkom predhovore podáva situačnú správu o vzniku a povahe publikácie, ako aj rekapituluje základné dáta osobnej a pracovno-vedeckej biografie

P. Winczera. – Bez preceňovania roly náhradno-náhodného posudzovateľa rukopisu o populárnej literatúre predsa si len dovoľím odcitovať z interného posudku z februára 2013: „Mimo rámca či žánru posudku ako čitateľovi textov P. Winczera prichádza mi na um drobný návrh, že jeho spomienkové skice o pražskom univerzitnom učiteľovi, polonistovi a komparatistovi prof. K. Krejčím, o inštitucionálnom predstavenom a programovom inaugúratovi historickej poetiky v slovenských súvislostiach prof. M. Bakošovi, o spišskom Kežmarku, o slovensko-poľských vzťahoch v literárnej vede od šesťdesiatych rokov, najnovšie aj o práci vydavateľského redaktora začiatkom šesťdesiatych rokov by s istými doplnkami poskladali sa na nevelký zväzok, prípadne bibliofíliu so sprievodnou fotografickou dokumentáciou, ktorým by P. Winczer pri blížiacom sa životnom jubileu mohol obdarovať seba i svojich čitateľov...“ K enumerovaným témam a textom pribudli v aktuálnom zväzku spomienky na pražské štúdiá v päťdesiatych rokoch, ďalej síce texty koncipované ako štúdiá či príspevok do ankety, so spomienkovým žánrom však kompatibilné – o *Slovenských pohľadoch* v šesťdesiatych rokoch a kritické bilancie bratislavských literárnovedných pracovísk SAV v posledných desaťročiach, napokon ešte kapitola o profesúre na Inštitúte slavistiky Viedenskej univerzity od deväťdesiatych rokov.*

P. Winczer v týchto textoch sa javí ako človek sekularisticky triezvy a zdržanlivý voči „posledným veciam človeka“, voliaci napokon „silentium“ aj voči tomu, čo mu bolo dané zakúsiť z extrémov a katastrof 20. storočia; ako zdržanlivý a skeptický voči „veciam ľudským“ vôbec, ich vratkosti či premenlivosti; ako svedok doby formulujúci poväčšine bez taktizujúcich ohľadov, ba z tohto hľadiska je tu skoro „ako živý“, čo by neraz komentovaným, žijúcim alebo už zvečnelým, neurobilo veľkú radosť. Dávnejším desaťročiam sa venuje neraz na spôsob osobne praktizovaného „kreatúrneho realizmu“ so záujmom o životné pomery, internátne, bytové, stravovacie, odevné... Ťažiskom spomienok P. Winczera je život s literatúrou a literárnou vedou. Veda sa zvykne vymedzovať ako postupnosť či súbor pravdivých, zdôvodnených viet, ako existenciálny postoj v znamení vecnosti a zároveň ako spoločenská inštitúcia. Spomienky literárneho vedca P. Winczera oscilujú medzi formovaním vlastného gesta, „vecí“ literatúry primeranej vecnosti, a inštitúciami, v ktorých sa vzdelával, pracoval, pôsobil, medzi ktorými sa pohyboval. Charakteristická vecnosť P. Winczera je však živá a nesená od mladosti po pozdný vek neuhásiacim entuziazmom vedenia a umenia, čo môže pôsobiť až dojímavou, ba v časoch všeobecnej kalkulovateľnosti až naivne. K tomu všetkému sa dopracoval „neúmornou pílou, kladným dedičtím vrstvom, z níž vyšiel“ (ak tu možno použiť dávnejšiu formuláciu J. Patočku na inú adresu a z iných súvislostí). Spomienky P. Winczera sú fragmentárne osobnostným príspevkom k dejinám disciplíny práce s literatúrou na Slovensku od šesťdesiatych rokov po deväťdesiate roky. Zuzujúci sa okruh pamätníkov môže, isteže, akcenty klásť aj inak, avšak budúci historik disciplíny nebude môcť svedectvo P. Winczera obísť a nebrať do ruky či úvahy. P. Winczer pri podávaní svojej koexistencie s inštitúciami a ich predstaviteľmi môže byť pre čitateľa priveľmi osobným, zachádzajúcim do de-

* Keďže rukopis spomienok som na požiadanie autora čítal v januári alebo februári 2014, tak nasledujúca poznámka bude aj seba-kritikou za nepozornosť – v súvislosti s prekladateľom, redaktorom a diplomatom F. Ballom spomínaným V. Clementis je uvedený ako poverenik zahraničných vecí. Domnelý slovenský buržoázny nacionalizmus sa nedostal až tak ďaleko, že SNR by mala takéto poverenie...

tailov, ale rozhodne netrpí charakteristickou slovenskou necnosťou – okázalým predvádzaním vlastnej morálnej prevahy voči všetkým a všetkému.

* * *

Čo zostáva ešte pripomenúť? – Viedenská profesúra priviedla P. Winczera k zámeru nemecky písaných dejín poľskej literatúry. Východisko mali v rozsiahlej „poľskej“ kapitole pre obnovený, ale napokon vydavateľsky nerealizovaný slovenský projekt dejín „svetovej literatúry“ z osemdesiatych rokov. V posledných rokoch sa však P. Winczer musel zmieriť s tým, že zámer zostane fragmentom; napísaná časť informačne, koncepčne, z hľadiska jazykovoštylistickej ekonómie a potenciálneho adresáta aj preňho náročného podujatia v prípade vydania aspoň pre pedagogické potreby mohla by slúžiť ako uvedenie do štúdia poľskej literatúry. – Slovakistickú dimenziu prác P. Winczera, ktorými som vlastne tieto poznámky začal, v lexikografickej skratke výstižne zhodnotil inak prísny V. Mikula (v *Slovníku slovenských spisovateľov*, 2. vyd. z r. 2005): „Fundované výsledky priniesol jeho celoživotný výskum poľskej, českej a slovenskej básnickej avantgardy (...) V období tzv. normalizácie sa v rámci oficiálneho diskurzu pokúšal korektívne ovplyvňovať obraz dobovej literatúry (štúdie o občianskej poézii 1956 – 1976, o P. Horovovi, L. Novomeskom, V. Mihálikovi, M. Válkovi, A. Plávkovi, J. Kostrovi).“ – Azda každý, kto mal možnosť náhodne či pravidelnejšie sa stretávať s P. Winczerom a zároveň mal dobrú vôľu, čas, ochotu počúvať, pamätá si ho ako nezištného vyslanca poľskej kultúry, literatúry, literárnej vedy, vôbec bohato rozvíjaných poľských humanitných disciplín neraz európskeho formátu; bývala to však neraz misia „in partibus infidelium“. Napokon viacero kľúčových básní Cz. Miłosza či Z. Herberta mám spojených s tým, ako ich P. Winczer nástojčivo človeku predložil – s očakávaním čitateľskej odozvy a rozhovoru o veciach poézie.

Fedor Matejov

Fedor Matejov, CSc.
Ústav slovenskej literatúry SAV
Konventná 13
811 03 Bratislava
SR
e-mail: usllred@savba.sk